

A wide-angle photograph of a deep, narrow canyon with steep, dark brown rock walls. A river flows through the center, with white water rapids. A small figure of a kayaker is visible in the distance on the river. The sky is visible at the top of the canyon.

WayScience

10th International Scientific and
Practical Internet Conference

«Modern Movement of Science»

ДЕРИВАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В СИСТЕМІ МОВИ

Пігур М.В.

Тернопільський національний педагогічний університет імені В. Гнатюка,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української мови
і методики її навчання

У сучасній лінгвістиці рівноправними залишаються два підходи до вивчення мови – синхронний і діахронний. Їх чітко розмежував ще Ф. де Соссюр. Але такий підхід не є достатнім для адекватного відображення мовної дійсності. І тому виділяють два нових аспекти вивчення мови – статику і динаміку. Статичний аспект мови був у центрі уваги багатьох лінгвістів минулого. Про мову у динаміці говорив ще В. Гумбольдт. Але синхронія і діахронія у взаємозв'язку знайшла своє відображення лише у працях лінгвістів нашого часу.

Великим досягненням мовознавства став структурний напрям у дослідженнях, основоположником якого вважається Ф. де Соссюр. Європейські структуралісти зосереджували свою увагу на розкритті системних відношень між мовними одиницями і підтвердили це теорією рівневої будови мови.

Мова функціонує у формі мовлення. Дихотомію мови і мовлення, як відомо, вперше обґрунтував Ф. де Соссюр. Термін, до якого почали зараз так наполегливо звертатись, – мовленнєва діяльність – також належить йому. [6, с.37].

Одним з основних понять динаміки мови є поняття деривації. Воно тісно пов'язано з поняттям похідності, яке лежить в основі динамічної системи мови. Первісно термін «деривація» застосовували лише у словотворенні для означення афіксального чи безафіксного способів творення слів [1, с. 60].

Подібне тлумачення словотвору і деривації маємо в енциклопедії «Українська мова». Проте український мовознавець Л. Невідомська услід за польським лінгвістом Є. Куриловичем подає таке розуміння деривації: «Сукупність відмінних, проте взаємопов'язаних і нерідко взаємозумовлених психолінгвальних процесів, спрямованих на перетворення мовної семантики та плану її формально-структурного вираження з метою породження у мовленнєвій діяльності на базі одних (вихідних) лінгвовеличин інших (похідних) номінативних і предикативно-комунікативних лінгвоодиниць» [3, с. 26-40]. Як бачимо, лінгвіст під терміном «деривація» розуміє динамічний (породжувальний) аспект мовної системи загалом і виділяє такі види деривації в системі мови: синтаксичну, формодеривацію, словотвірну, транспозиційну, семантичну та семантико-аналітичну.

Словотвір відображає динаміку та функціонування мови. Словотвірний аналіз похідного слова базується на системному характері мови. «Система мови – це єдине ціле, де кожен елемент виявляє себе лише у взаємозв'язках з іншими елементами та явищами» [1, с. 256]. Враховуючи рівневу організацію мови, можемо стверджувати, що словотвірна система мови є підсистемою чи мікросистемою загальної мовної системи, яка в загальноприйнятому розумінні розглядається як система систем.

Якщо вдається до синтезу поглядів учених на словотвір і деривацію, то можна зробити такі висновки: 1) необхідно розрізнати словотвір діахронічний і синхронічний; 2) неможливо провести чітку межу між синхронічним і діахронічним словотворенням, оскільки «опис того, що є, повинен бути описом того, як це стало» [3, с. 7].

Існує лише одне питання, в якому збігаються думки всіх учених – дослідників словотвору: словотвір має вивчати стосунки похідності або мотивації. Розбіжності та заперечення стосуються того, як мисляться ці відношення. Отже, основною одиницею словотворення є похідне слово. Воно є тим кінцевим результатом, заради якого і відбувається процес словотвірної деривації. Тому центральним поняттям деривації (в загальному розумінні) є

поняття похідності. Похідне є трансформацією твірного. Ця форма кодує ті семантико-граматичні особливості, які визначають функціонування похідного в мові. У зв'язку з тим, аналіз похідних повинен бути визнаний компонентом вчення про граматичні особливості слова. Словотвірну похідність визначаємо як структурно-семантичний і структурно-граматичний зв'язок між твірним і похідним.

Тому зазначаємо, що універсальність принципу функціональної деривації в системі мови спонукає останнім часом окремих лінгвістів (С. Адліванкін, В. Грещук, В. Горпинич, К. Городенська, Л. Мурзін, Л. Сахарний, Л. Невідомська та ін.) шукати загальні підходи до словотвірних дериваційних процесів. Так, Л. Сахарний вважає, що нове (похідне) слово співвідноситься із синонімічним йому словосполученням і завжди може бути інтерпретоване за допомогою словосполучення. Тому утворення нового слова більш природно розглядати як явище синтаксичного, а не морфемного плану (тобто як перетворення деякого словосполучення в слово) і описувати це явище в синтаксисі (сам процес словотворення – в поняттях актуального синтаксису). [5, с. 27].

Ідея синонімічних відношень між похідним словом і словосполученням та іншими синтаксичними одиницями не нова. Про це писав ще Ф. Буслаєв. Але у мовознавстві дослідження такого роду проводилися лише на окремих групах слів, у яких зв'язок з відповідними словосполученнями проявляється найбільш чітко. Це окремі праці П. Соболевої, І. Торопцева, М. Докуліла, І. Теплової [Соболева 1964; Торопцев 1970; Dokulil 1966].

Підтвердженням таких зв'язків, насамперед, є складні слова. Особливістю композитних дериватів є те, що вони безпосередньо є синонімами до відповідних їм словосполучень чи інших синтагм. У зв'язку з тим, процес утворення будь-якого слова, і складного зокрема, поділяють на два етапи:

1) утворення складного найменування (в результаті розгортання): не тільки словосполучення, а й більш розгорнутої форми: *той, хто має чорні крила* –;

2) власне «універбізація» – створення слова-універба, тобто створення в процесі комунікації певної лексеми як одного із варіантів можливого: – *чорнокрилий*. Процес універбізації не характеризується умовою зберігання тотожності змісту під час трансформації мовних одиниць. Ще В. Гумбольдт писав про те, що неможливим є такий шлях розвитку мови: спочатку люди називають словами предмети, а вже потім приходить поєднання слів. В дійсності не мова будується із слів, а навпаки, слова виникають із мови. «Виявлення структури слова структурою контексту ... є синтаксичним аспектом аналізу мотивації», – пише Ю. Гінзбург.

Оскільки, словотворення – це процес комунікативний (виникає з потреби спілкування і проходить у процесі спілкування), то в ньому чітко прослідковуємо тенденцію до економії. Тому замість словосполучення чи більш широкої синтаксичної конструкції використовуємо в мовленні більш компактну структуру – складне слово.

Складне слово є результатом компресії. Зміст компресованого найменування не є тотожним мотивуючій одиниці. Тут мова йде лише про синонімію найменувань на різних рівнях: одиниця синтаксичного рівня синонімічна до одиниці словотвірного рівня: *чорні брови – та, що з чорними бровами – чорноброва*: «В реальних процесах мовленнєвої діяльності завдання універбізації розв'язується здебільшого як правило, як часткове завдання поряд з формуванням більш розгорнутого найменування, яке і виступає як контекст до універба», — зазначає Л. Сахарний. [5, с. 28].

Проблема взаємодії складного слова і словосполучення чи речення є актуальною не тільки в українському мовознавстві. При розв'язанні цього питання виходять зі спільних і відмінних рис між словосполученням і складним словом. Лінгвіст О. Смирницький виділяв одну найважливішу відмінність складного слова від словосполучення – цілісну оформленість слова.

Особливістю складних слів є те, що в них наявний внутрішній синтаксис – специфічний порядок розташування їх елементів, їх зв'язок, а також зовнішній синтаксис – співвіднесеність з еквівалентними синтаксичними

конструкціями. Складні слова потребують пояснення їх творення на основі синтаксичної мотиваційної бази. Тому у складних чи складених словах основи синтаксично координуються: *хліб-сіль*, або синтаксично підпорядковуються: *чорнокрилий – той, що з чорними крильми*.

Внутрішній синтаксис складних слів, за твердженням Н. Клименко, свідчить, що вони здебільшого побудовані за словотворчими моделями з препозицією пояснювального члена. [3, с. 40-45]. Якраз це створює передумови для подальшої декомпозиції складних слів і перетворення їх на морфологічно прості одиниці, в яких залишаються та основа, яка відповідає пояснювальному члену композитного утворення: *чужоземець → чужак*. Причину декомпозиції аналітичних найменувань Л. М. Невідомська вбачає у «послабленні» предикації, її згортанні, що зумовлено потребами номінації: *наливка, виготовлена з груш → грушева наливка → грушівка* [4, с. 37].

Таким чином, викладені вище міркування дають нам підстави стверджувати, що поняття деривації має першочергове значення для вироблення системних уявлень про мову як рівневу організацію. Словотвірна деривація перебуває в координаційних зв'язках з одиницями усіх мовних рівнів і, насамперед, із синтаксисом.

Список літератури:

1. Ганич Д. І., І. С. Олійник. Словник лінгвістичних термінів. Київ: Вища школа, 1985. 359 с.
2. Грещук В., Бачкур Р., Джочка І., Пославська Н. Нариси з основоцентричної дериватології / за ред. В. Грещука. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2007. 348 с.
3. Клименко Н. Ф. Словотворча структура і семантика складних слів у сучасній українській мові. Київ: Наукова думка, 1984. 251 с.
4. Невідомська Л. М. Деривація та її основні види // Українознавчі студії. Науково-теоретичний журнал Інституту українознавства при Прикарпатському університеті ім. В. Стефаника. 1999. № 1. С. 26-39.
5. Сахарный Л. В. Структура слова-универба и контекст //

Словообразовательные и семантико-синтаксические процессы в языке. Пермь: Изд-во Перм. гос. ун-та, 1977. 156 с.

6. Соссюр Фердинанд де. Заметки по общей лингвистике. Москва: Прогресс, 1990. 274 с.

Тематика: Соціологічні науки

ОСОБЛИВОСТІ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ

Піонтківська С.І.

курсантка

Чорна Т.М.

к.т.н., доцент

Університет Державної фіскальної служби України

Право споживачів-громадян на придбання товарів належної якості в незалежній Україні стало одним з основних конституційних прав громадянина [1, с.24]. Кожна особа нашої держави практично щоденно виступає в ролі споживача, одержувача товарів, робіт та послуг, та потенційно може стати жертвою обману з боку суб'єктів господарювання. Тому у сучасних умовах побудови економіки України першочерговим питанням є правове регулювання соціальних відносин, захист споживачів як основних учасників ринкових відносин, а також притягнення до різних видів юридичної відповідальності недобросовісних підприємців.

Для сучасного товарного ринку України характерними є наступні основні проблеми [3, с.87]: вільний та безперешкодний вхід на ринок товарів будь-якого підприємця, виробника та продавців (як вітчизняних, так закордонних); неузгодженість діяльності органів державного контролю та не інформованість споживача про результати їх діяльності; неповне нормативне забезпечення

ЗАХВОРЮВАНЬ МАРГУПОЛЬЦІВ В РІЗНІ ПОРИ РОКУ	212
Пильтяй О.М. ІНФОРМАЦІЙНА КУЛЬТУРА СТУДЕНТА ЯК СКЛАДОВА СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА	215
Пивнева Л.Н. ВЫЗОВЫ ГЛОБАЛИЗАЦИИ В КОНТЕКСТЕ ТРАНСФОРМАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ ИНСТИТУТА ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ	220
Півторайко В.В., Кабанець В.В. СОНЦЕВИК БУДЯКОВИЙ (<i>VANESSA CARDUI</i> L.) НЕБЕЗПЕЧНИЙ ФІТОФАГ КОНОПЕЛЬ ПОСІВНИХ В УМОВАХ ПІВНІЧНО-СХІДНОГО ЛІСОСТЕПУ УКРАЇНИ	224
Пігарев Ю.Б. ВИБІРКОВИЙ БЛОК «ЦИФРОВЕ ВРЯДУВАННЯ» ОСВІТНЬОЇ ПРОГРАМИ ЗІ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ» ДЛЯ ЗДОБУВАЧІВ ДРУГОГО РІВНЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ	230
Пігур М.В. ДЕРИВАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В СИСТЕМІ МОВИ	235
Піонтківська С.І., Чорна Т.М. ОСОБЛИВОСТІ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ	240
Пісна Т.М. ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИКЛАДАЧА	245
Плакса В.І. ВЗАЄМОДІЯ ОРГАНІВ ВЛАДИ В ХОДІ РЕАЛІЗАЦІЇ СУДОВОЇ РЕФОРМИ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ	249
Poble D. QATAR CRISIS IN THE MIDST OF PROXY WARS IN THE REGION	255
Погорела Ю.В., Ващенко О.М. ОСОБЛИВОСТІ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ	265
Пономаренко Я., Пізняк Т.І. ЕФЕКТИВНІСТЬ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	269